

Be didesnių vėtrų

Apie Dainiaus Noreikos disertaciją „Partizanų karas Lietuvoje (1944–1953): socialinių struktūrų problema“ ir jos gynimą /

Without Bigger Storms (on Dainius Noreika's Thesis „Partisan War in Lithuania (1944–1953): The Issue of Social Structures“)

Enrika Kripienė

Doktorantė
Vilniaus universitetas
Istorijos fakultetas
Naujosios istorijos katedra
El. paštas: enrika.kripiene@gmail.com

2020 m. lapkričio 20 d. Vilniaus universiteto Istorijos fakultete vyko Dainiaus Noreikos 2014–2019 m. rengtos disertacijos „Partizanų karas Lietuvoje (1944–1953): socialinių struktūrų problema“ gynimas. Įvykis ne tik labai lauktas Lietuvos pokario istorijos tyrinėtojų, bet ir (tada dar) gana neįprastas savo forma: disertacijos gynimas vyko iš dalies nuotoliniu būdu. Didžioji dalis gynimo tarybos narių, interesantų ir palaikytojų procesą stebėjo per *MS Teams* platformą, anapus ekranų. Tiesą sakant, net ir grįžus į normalų gyvenimo ritmą, ko gero, būtų verta pagalvoti apie tokių įvykių transliaciją internetu, taip padidinant jų prieinamumą ir siekiant mokslo populiarinimo.

Pakitusi forma neturėjo beveik jokios įtakos turiniui. Procesas vyko visiems įprasta, reglamentuota tvarka. D. Noreiką, jo mokslinį įdirbį bei patirtį pristatė komisijos pirmininkas dr. Nerijus Šepetyš. Buvo užsiminta, kad renginys sulaukė nemažo visuomenės susidomėjimo, iš tiesų, internetu jį stebėjo daugiau nei trys dešimtys žiūrovų ar klausytojų. Netrukus pats disertantas, kaip įprastai, lakoniškai, aiškiai ir iki smulkmenų išgryninęs mintį aptarė gynimui pateiktą savo darbą, kurio tikslas – išanalizuoti partizanų socialinę sudėtį ir atskleisti XX a. trečiojo–penktojo dešimtmečių Lietuvos partizanų organizacinių vienetų kūrimosi, raidos ir veiklos ypatybes 1944–1953 m. Siekdamas išsikelti tikslo, D. Noreika pasitelkė penkis uždavinius, kuriuos įgyvendindamas struktūruotai, užtikrintai ir pagrįstai ėjo finišo link. Disertacijos kontekste jis kruopščiai išnagrinėjo 1 000 skirtinguose Lietuvos regionuose veikusiems organizaciniams vienetams priklausančių

siusių partizanų biografijų. Jas tyrė keliais pjūviais, atkreipdamas dėmesį į pasirinktus kriterijus, taikydamas prozopografijos tyrimo metodą. Socialinės tinklaveikos priegios panauda autoriui leido ieškoti atsakymo į klausimus, kokios socialinės struktūros buvo palankios antisovietinėms jėgoms sutelkti, išlaikyti ir plėtoti.

Pirstatydamas išvadas Noreika akcentavo pirmosios sovietinės ir nacių okupacijų patirčių svarbą konsoliduojant sovietams priešiškas lokalių bendruomenių grupes, kurių nariai vienokiais ar kitokiais būdais telkėsi ir ruošėsi sovietų sugrįžimui, atskleidė regioninius partizaninio judėjimo, veikimo ir išitraukimo į jį skirtumus (Rytų ir Vidurio Lietuvoje ginkluotų rezistentų būriai iš pradžių kūrėsi ir veikė 1941 m. Birželio sukilėlių organizavimosi pavyzdžiu, o Žemaitijoje – ant tvirtesnių, tvaresnių Lietuvos laisvės armijos padėtų pamatų, todėl žemaičių veikloje galbūt mažiau stichiško, čia, skirtingai nei anksčiau minėtoje Lietuvos dalyje, masiškumas, jungimasis į ginkluotų kovotojų dalinius gana vėlyvas, būdingas nuo 1946 m.). Atskleisdamas Lietuvos partizanų kolektyvinės biografijos bruožus disertantas pažymėjo, kad socialiniai veiksniai iš esmės atspindi bendrąsias to meto Lietuvos visuomenės tendencijas: absoliuti dauguma jų buvo pradinio mokslo ragavę kaimo gyventojai, kurių pagrindinis užsiėmimas iki pasitraukimo į pogrindį – darbas nuosavame arba šeimos ūkyje. Kalbėdamas apie galimas paskatas partizanauti, Noreika pažymėjo, kad mažiausiai 41 % tirtų asmenų dar iki laisvės kovų pradžios turėjo karinio veikimo patirties – buvo tarnavę kariuomenėje, priklausę paramilitarinėms organizacijoms, 1941 m. Birželio sukilėlių policininkų ar savisaugos būriams. Tokie asmenys galėjo turėti dvigubą motyvaciją imtis ginklo: ginkluotą kovą jie suprato kaip efektyvų, prasmingą ir svarbų valstybės nepriklausomybės gynimo būdą, taip pat minėto pobūdžio ankstesnė jų veikla, bent iš dalies indikuojanti vertybinę nusistatymą, galėjo lemti ir neigiamą okupacinės valdžios požiūrį į juos, taigi ir gresiančias represijas. Bendruomenėse, kuriose būta tokios karinio, kai kada – rezistencinio veikimo patirties jau turinčių asmenų branduolio, priešinimasis SSRS reokupacijai kilo anksčiausiai. Lietuvos šaulių sąjunga buvo ta organizacija, kurios pagrindu užsimezgę socialiniai tinklai buvo itin glaudūs ir labai padėjo organizuotam ginkluotam rezistenciniam veikimui, pirmiausia Birželio sukilimo (jame dalyvavo ketvirtadalis tirtų asmenų) inspiravimui, vėliau – ir partizaniniam pasipriešinimui.

Užbaigdamas D. Noreika pabrėžė, kad daugiausia į anksčiau egzistavusius tinklus įsitraukę asmenys, panaudodami ne tik savo turimą veikimo patirtį, nusiteikimą, bet ir socialinį kapitalą, neretai sudarė partizanų organizacinių struktūrų branduolį, tokios tendencijos ryškiausios pačioje judėjimo pradžioje. Vėliau natūraliai ankstesnių socialinių struktūrų ir per jas susiformavusių ryšių įtaka menko, didėjo jau pokario rezistenciniame pogrindyje užsimezgusių ryšių reikšmė. Partizaninio karo brandoje – maždaug nuo 1948 m. judėjime ėmė dominuoti jauni, todėl iki tol karinėms ir (ar) sukarintoms organizacijoms negalėję priklausyti asmenys.

Tradiciškai žodį perėmusi disertacijos gynimo taryba (ją be minėto tarybos pirmininko sudarė dr. Marius Ėmužis, dr. Jonas Vaičėnonis, dr. Vygantas Vareikis ir dr. Nerija Putinaitė) šį kartą buvo dosni pagyrimų. Nariai pažymėjo tyrimo universalumą ir pritaikomumą plačiame lituanistinių tyrimų lauke, akcentuota jo reikšmė ne tik pokario laisvės

kovų istorijos kontekste, bet ir geresniam bei gilesniam tarpukario Lietuvos visuomenės supratimui. Autorius girtas už dėmesingai ir atidžiai naudotus šaltinius, drąsą aiškiai ir pagrįstai gvildinti sunkią ir skaudžią galimų Holokausto vykdytojų ir partizanų sąsajų temą, taip pat vaisingus ginčus su istoriografijoje išvirtinusiems teiginiais, nuodugnų, kokybišką taikomos metodologijos aptarimą ir gebėjimą ją tiksliai pritaikyti atliktame tyrime. Dr. Nerija Putinaitė sakė, kad aiškesnis, labiau išplėtotas teorinis pagrindas, platesnė diskusija dėl galimų teorinių prieigų ginamai disertacijai sudarytų prielaidas būti įrašyti į pasaulinį partizanų karo tyrimų kontekstą. Tam tikro svorio, Putinaitės nuomone, pridėtų ir nuorodos į mums chronologiškai ir idėjiškai artimus kitus ginkluotus antisovietinius pasipriešinimus bei palyginimas su jais. Keli nariai pasakė pastabų apie darbe užfiksuotus chronologinius netikslumus, korektūros klaidas. Galiausiai, dr. Šepetytis, pažadėjęs kalbėti *laisviau*, konstatavo, kad „disertanto persvara nebenulaužiama“, o išsakytos smulkios pastabos yra labiau išorinio pobūdžio, skirtos tekstui pagerinti, ištaisyti smulkius netikslumus ar pan., o paties atlikto tyrimo kokybė ir reikšmė lietuviškos istoriografijos kontekste yra nekvestionuotina. Pirmininkas išreiškė apgailėstą, kad dėl biurokratinių vingrybių taryboje negalėjo būti iki šiol aktualumo nepraradusios ir bene conceptualiausios knygos, skirtos Lietuvos partizanams, autorius K. Girnius, bei pasidžiaugė, kad jis mielai sutiko susipažinti su Noreikos tyrimu, pateikė iš esmės pozityvų atsiliepimą, nepagailėjo savo išvalgų. D. Noreikai atsakius į tarybos nariams kilusius diskusinius klausimus ir pastabas, o disertacijos vadovui darsyk pasidžiaugus atliktu kruopščiu ir reikšmingu tyrimu, tarybos nariai išėjo pasitarti.

Įtampos buvo maža. Taryba vienbalsiai nusprendė, kad D. Noreikai turėtų būti suteiktas istorijos ir archeologijos mokslo krypties daktaro laipsnis.